

Landschap in het nieuws

De Hedwigepolder binnenkort ontpolderd?

HANS RENES

Tegen de Westerschelde en op de grens van Nederland en België ligt de Hertogin Hedwigepolder. Misschien is dat niet zo lang meer het geval, want de polder was in de afgelopen tijd regelmatig in het nieuws als de belangrijkste kandidaat voor 'ontpoldering'. Ecologen zijn blij met die plannen, omdat het weghalen van de dijken zal leiden tot een nieuw schorregebied met hoge natuurwaarden. Tegenstanders betreuren het verdwijnen van goede landbouwgrond en hebben daarnaast grote emotionele problemen met het opgeven van land dat ooit met zo veel moeite aan het water is ontrukkt. Onder de titel 'Landschap in het nieuws' wil het Historisch-Geografisch Tijdschrift informatie geven over de geschiedenis en het cultureel erfgoed van landschappen die door ingrepen bedreigd worden.

De discussie begon met plannen om de Westerschelde te verdiepen om de havens van Antwerpen bereikbaar te houden voor de steeds groter wordende containerschepen. Die bereikbaarheid van de haven is vastgelegd in internationale verdragen. Andere internationale verdragen schrijven voor dat natuur die verloren gaat, gecompenseerd moet worden. De laatste uitdiepingen van de Westerschelde hebben al gezorgd voor verlies aan buitendijkse schorren en de komende verdieping zal dat opnieuw doen. Voor die natuurcompensatie zijn de afgelopen jaren verschillende mogelijkheden uitgewerkt, waaronder het ontpolderen van de Hedwigepolder. Andere mogelijkheden zijn ontpolderingen elders langs de Westerschelde, maar ook de aanleg van nieuwe schorregebieden bij de monding van de Schelde of het verlagen van bestaande buitendijkse gebieden (zoals het verdronken Land van Saeftinge). Ook compensatie in andere delen van Nederland, bijvoorbeeld in de Eemsmond, is mogelijk.

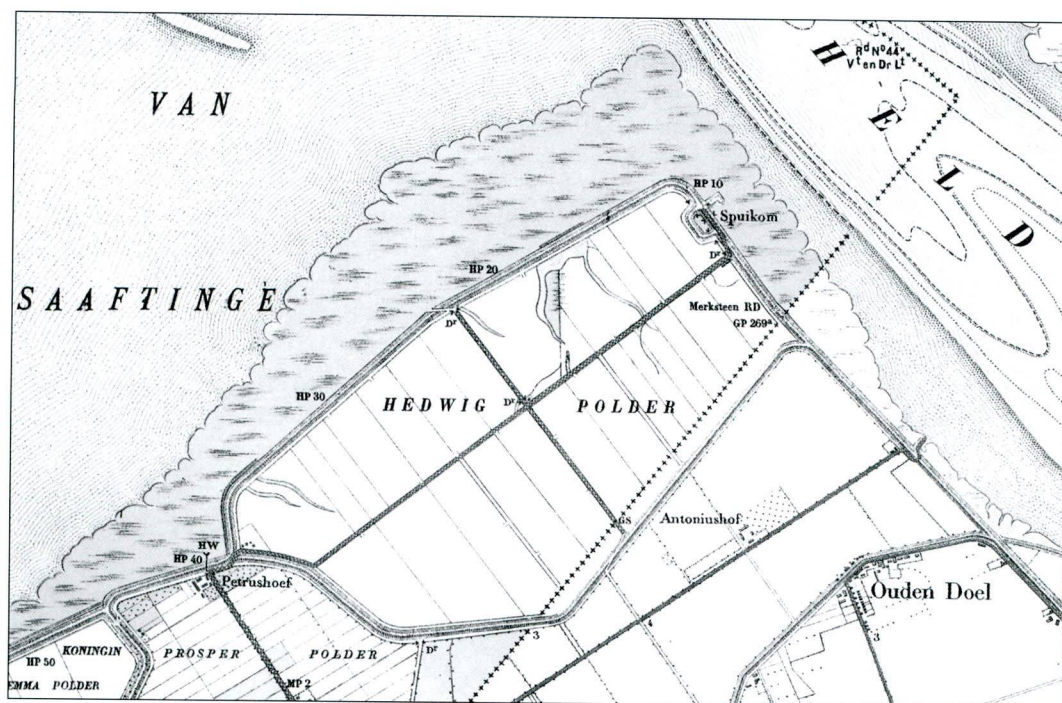
De grote weerstand die onder de Zeeuwse bevolking bestaat tegen het opgeven van polders, leidde in 2008 tot de instelling van een Commissie onder leiding van de vroegere minister E. Nijpels. De Commissie-Nijpels heeft alle mogelijkheden voor natuurcompensatie nog eens tegen het licht gehouden en kwam in haar verslag tot de conclusie dat het opgeven van de Hedwigepolder de beste optie was (Commissie

Natuurherstel, 2008). Een belangrijk argument was, dat deze ingreep door Vlaanderen betaald wordt, terwijl mogelijke alternatieve oplossingen waarschijnlijk voor rekening van de Nederlandse schatkist zouden komen. Tijdens een hoorzitting op 19 februari 2009 bleek de Tweede Kamer echter niet overtuigd. De toekomst is op het moment dat dit artikel is geschreven nog altijd onduidelijk.

In het rapport van de Commissie Nijpels valt op dat er geen enkele aandacht is voor de cultuurhistorische waarden. Zo worden de verschillende alternatieven niet op dit punt met elkaar vergeleken. Onbekommerd spreekt het rapport over het graven van kreken en het afgraven of zelfs diep ontgronden ('afzuigen') van het Land van Saeftinge. In deze korte bijdrage willen we daarom de cultuurhistorische waarden alsnog de aandacht geven die ze verdienen. Daarbij gaat het vooral om twee thema's: de historische gelaagdheid van het landschap en de kenmerken van de huidige polder.

EEN GELAAGD LANDSCHAP

De Hedwigepolder is ingepolderd in de jaren 1904-1907 en biedt ogenschijnlijk een jong landschap. Schijn bedriegt echter in dit geval. De oudst bekende menselijke activiteiten in dit gebied vonden plaats in een landschap van dekzandruggen, die nu diep in de ondergrond liggen. Juist over de Belgische grens zijn bij het graven van de Deurganck- en Verrebroeckdok-

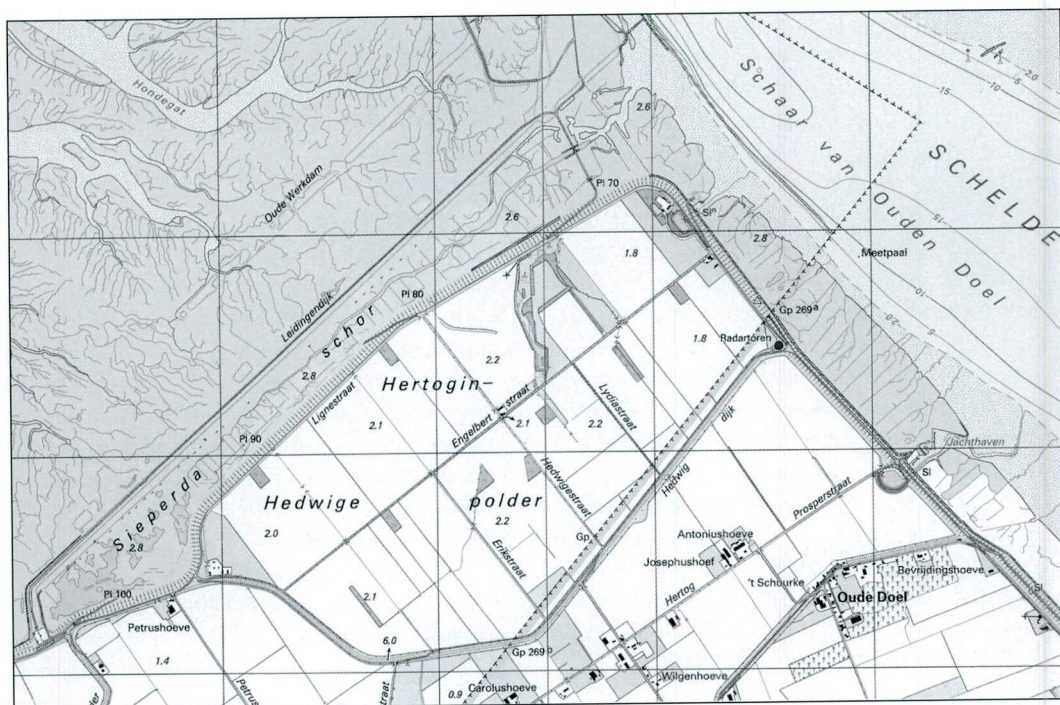
ken in Antwerpen belangwekkende prehistorische vondsten gedaan uit het laat-paleolithicum, uit het vroege en late Mesolithicum (Swifterbantcultuur) en uit het Midden-Neolithicum (Michelsbergcultuur) (Van Roeyen et al., 2001; mnd. med. R. van Dierendonck). In het Verdronken Land van Saeftinge zorgt erosie door de Schelde ervoor dat plaatselijk het pleistocene zand aan de oppervlakte komt en bij eb droogvalt. Ook hier zijn vondsten uit het Vroeg-Mesolithicum en het Midden-Neolithicum gedaan (Jongepier, 2002, pp. 154-155).

Dit zandlandschap verdronk in de late Prehistorie. Er ontwikkelde zich een veengebied, dat lange tijd onbewoond bleef. Pas in de Middeleeuwen, waarschijnlijk rond de 10e eeuw, begon een nieuwe fase van bewoning. De bewoners van die veennederzettingen deden aan landbouw en turfwinning. Om het land te verdedigen tegen de opdringende zee werden vanaf het eind van de 12e eeuw dijken aangelegd (De Kraker, 2002, p. 160). Bij de plek waar een van die

De Hedwigepolder op de topografische kaart 1:25.000, verkend 1893 en 1908, ged. herzien 1908. De kaart toont de Hedwigepolder kort na de bedijking.

dijken een kreek kruiste, ontwikkelde het dorp Casuwele of Casuele zich tot een centrum van de turfhandel. In het midden van de 16e eeuw was het een fors dorp met een kerk en een met kasseien verharde hoofdstraat (Gottschalk, 1984, p. 441 en kaartbijlage; De Kraker, 2002, p. 162). De polder overstroomde in 1530 en opnieuw tijdens de Allerheiligenvloed van 1570, maar steeds werd de schade hersteld. Militaire inundaties in 1584, bedoeld om de hertog van Parma en zijn Spaanse troepen uit de polders bij Antwerpen te verdrijven, betekenden echter het einde. Het gebied staat sindsdien bekend als het Verdronken Land van Saeftinge.

De complexe bewoningsgeschiedenis maakt dat overall in het gebied sporen liggen van verdwenen nederzettingen. De resten van Casuwele liggen onder het westelijke deel van de Hedwigepolder.

*De Hedwigepolder op de topografische kaart
1:25.000, uitgave 2004.*

polder. Buitendijks, in het Verdrongen Land van Saeftinge, liggen de resten van het dorp Saeftinge en een hele reeks andere dorpen en gehuchten. Van sommige is de exacte plek bekend, maar andere wachten nog op ontdekking. De dikke kleilaag die sinds de 16e eeuw is afgezet, maakt dat de oude nederzettingssporen waarschijnlijk goed bewaard zijn gebleven. Dit maakt dat het alternatief dat wel is geopperd om het Verdrongen Land te verlagen, vanuit archeologisch perspectief als zeer schadelijk moet worden beoordeeld. Als dat gebeurt door afgraven van de bovenlaag dient dat archeologisch goed begeleid te worden. De mogelijkheid van diepe ontzanding kan het beste direct worden vergeten: het zou een volledig verlies van het bodemarchief betekenen zonder de mogelijkheid van onderzoek.

DE HEDWIGEPOLDER

De schorren waren eigendom van de adellijke familie Van Arenberg, een katholieke familie die tijdens de Tachtigjarige Oorlog haar toevlucht in de zuidelijke Nederlanden had gezocht. Vanaf de 17e eeuw begon de langzame herbedijking van delen van het verdrongen land. Zo kwam in 1650 de Leyspolder tot stand, die onder meer het gebied van de latere Hedwigepolder omvatte. In het westen van de laatste polder moeten nog de resten van de nederzetting Stampaert liggen. De Leyspolder heeft maar kort bestaan: in 1682 brak de dijk door en herstel bleef uit. In 1697 werd de polder verlaten (Encyclopedie van Zeeland; Guns, 2008).

In 1857 liet hertog Prosper Lodewijk van Arenberg (1785-1861) de naar hemzelf genoemde Prosperpolder bedijken. Zijn kleinzoon hertog Engelbert – Marie van Arenberg (1872-1949) begon in 1904 met de bedijking van het aangrenzende schor. De nieuwe polder was in 1907 gereed en kreeg de naam van de echtgenote van de

hertog. De grond werd verpacht aan boeren, voornamelijk bewoners van de Prosperpolder. Na de Eerste Wereldoorlog werden de Belgische bezittingen van deze Duitse familie onteigend¹. De nieuwe eigenaar van de Hedwigepolder werd de familie De Cloedt die de polder nog altijd in bezit heeft. De nieuwe eigenaren zetten het agrarische gebruik van de polder voort, maar gebruikten het gebied ook voor de jacht. De grootvader van de huidige eigenaar plantte bossen aan van Canadapopulieren met een onderbegroeiing van *Ligustrum*, als schuilplaatsen voor wild. In een oude kreekarm werd een eendenkooi ingericht (Dieleman & Van Mieghem, z.j.). In de weilanden liepen (en lopen nog altijd) ezels, die bij jachtpartijen als lastdier werden ingezet. Topografische kaarten uit de jaren '90 van de vorige eeuw tonen in de noordoosthoek van de polder een jachthuis en een fazantenkwekerij. De combinatie van landbouw en jacht maakt de polder bijzonder.

CONCLUSIE

Bij de afwegingen over natuurcompensatie wordt de Hedwigepolder veelvuldig, ook door de Commissie Nijpels, genoemd als belangrijkste kandidaat voor ontpoldering. In de afweging heeft cultuurhistorie geen rol gespeeld. Hoewel de Hedwigepolder op dit punt geen echte topper is, maakt bovenstaande korte schets wel duidelijk dat er zeker historisch-landschappelijke en archeologische waarden in het geding zijn. Dat blijkt ook uit de planologische status van het gebied als agrarisch gebied met landschappelijke waarden. Een vergelijking van de topografische kaart uit 1908, gemaakt direct na het gereedkomen van de polder, met de meest recente topografische kaart maakt bovendien duidelijk dat de polder gaaf bewaard is gebleven: dijk, kreken, wegenpatroon en verkaveling zijn sinds de aanleg weinig veranderd.

Het ogenschijnlijk jonge landschap blijkt bovendien een complexe gelaagdheid te kennen. Onder de huidige polder liggen de sporen van een kortstondige 17e-eeuwse bedijking: de Leys-

polder met het gehucht Stampaert. Daaronder liggen de resten van een middeleeuws veenland met het dorp Casuwele. Tenslotte ligt nog weer dieper een zandlandschap met sporen van prehistorisch landgebruik.

Giving the Hedwigepolder 'back to nature'? History and heritage of a 'young' landscape
Under the title 'Landscapes in the News', the Historisch-Geografisch Tijdschrift wants to present data on the history and heritage of landscapes that are under threat. The present article describes the efforts to compensate the loss of ecological values in the Westerschelde estuary, that is being deepened to allow the ever larger containerhips to reach the harbour of Antwerp. One of the proposals is to 'de-polderise' (or, as ecologists say: 'to give back to nature') the Hedwigepolder, a polder that was diked and reclaimed between 1904 and 1907. This article concludes not only that the present landscape has some heritage values, as a little changed early 20th-century reclamation with a layout that shows a remarkable mixture of agricultural and hunting interests. More important, the seemingly young landscape hides a complex layered landscape: under the present surface traces are hidden of an earlier short-lived 17th-century reclamation, of a medieval fenland landscape that was settled and reclaimed from the 10th-century onwards but was lost by 16th-century floodings and, deep below the surface, of a sandy landscape that was used by Mesolithic and Neolithic peoples.

NOTEN

De auteur dankt de heren R.M. van Dierendonck en A.P. de Klerk (beiden Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland) voor informatie over de Hedwigepolder.

- 1 http://nl.wikipedia.org/wiki/Huis_Arenberg [3-3-2009]

LITERATUUR

COMMISSIE NATUURHERSTEL WESTERSCHELDE (2008). Wennen aan de Westerschelde; advies

Commissie Natuurherstel Westerschelde: alternatieven voor ontpoldering Hertogin Hedwigepolder. Den Haag.

DIELEMAN, P. & G. VAN MIEGHEM (z.j.) Langs verdronken en verloren landen...
www.dorpindekijker.be/Hosting/Boerenbond/bb_site.nsf [3-3-2009]

Encyclopedie van Zeeland. Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, Middelburg (3 dln, 1982-1984).

GOTTSCHALK, M.K.E. (1984). De Vier Ambachten en het Land van Saeftinge in de Middeleeuwen; een historisch-geografisch onderzoek betreffende Oost Zeeuws-Vlaanderen c.a. Van Gorcum, Assen (Sociaal Geografische Studies 15).

GUNS, P. (2008). Historische evolutie van het polderlandschap langs de linker Scheldeoever; waterbouwkundig laboratorium 1933-2008. Vlaamse Overheid (Waterbouwkundig Laboratorium), Z.pl.

JONGEPIER, H. (2002). Verdronken nederzettingen in en langs de Westerschelde. In: A.M.J. DE KRAKER

(RED.). De Westerschelde, een water zonder weerga; ontstaansgeschiedenis en kaartbeeld, havens, handel en scheepvaart, verkeer, verdronken dorpen, oorlog en verdedigingswerken, natuur en milieu en andere aspecten van de Westerschelde. Duerinck, Kloosterzande, pp. 149-158.

KRAKER, A. DE (2002). Het Verdronken Land van Saeftinghe; de cyclus van natuurgebied en cultuurland. In: A.M.J. DE KRAKER (RED.). De Westerschelde, een water zonder weerga; ontstaansgeschiedenis en kaartbeeld, havens, handel en scheepvaart, verkeer, verdronken dorpen, oorlog en verdedigingswerken, natuur en milieu en andere aspecten van de Westerschelde. Duerinck, Kloosterzande, pp. 159-170.

ROEYEN, J. VAN, C. VERBRUGGEN, B. KLINCK & L. MEERSCHAERT (2001). Het Deurganckdok te Doel (Beveren, O.-Vl.). Paleolandschappelijk en archeologisch onderzoek. Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas 104, pp. 439-484.